

S Z E M L E

ESZE TAMÁS:

KURUC VITÉZEK FOLYAMODVÁNYAI 1703—1710.

Esze Tamás most megjelent forráskiadványa, a kuruckor eddig kel-
lően nem értékelt anyagcsoportjának egy részét gyűjtötte egybe. Noha
ezek a folyamodványok már Thaly Kálmán előtt ismeretesek voltak, ő
egyáltalában nem tartotta fontosnak, hogy bővebben foglalkozzék velük.

Ha kuriózumképpen közölt is egy-két folyamodványt, mint például a
Törökországból hazatért kuruc hadakét, ezt nem azért tette, hogy a bűj-
dosó jobbágykatonák hangját megszólaltassa, hanem mint írta: „az utolsó
Orlay báró gyászos végzete emlékezetéért és arra néminémű világot de-
rítendő”. Igazságtalanok lennének azonban, ha ezt állítanánk, hogy csak
Thaly nem ismerte fel, illetve nem akarta felismerni e forráscsoport fon-
tosságát, a gyakran idézett romantikus-nacionalista hőskultuszának meg-
felelően. Volt ugyanis olyan vélemény, hogy „E folyamodványok kiadására
nincs szükség, az instantiák az élet nyomorúságos oldalait tükrözik, lel-
kesítő elemeket nem tartalmaznak. Ha rámutatnak a kuruc szabadság-
harcot belülről feszítő osztályharcra, Rákóczinak a jobbágykérdésben való
ingadozására, ez a körülmény méginkább indokolja, hogy kiadásuktól el-
tekintsünk. — Nem lehet célunk Rákóczi alakjának kisebbítése és az osz-
tályharc ábrázolása éppen a jubileumi évben. Feladatunk lelkesíteni”.

E véleményt nem tekinthetjük másnak, mint üres okoskodásnak és a
lakkozott történetírás mindenáron való érvényesítésének. Nagyon helyes
volt erre vonatkozóan Esze Tamás válasza. „Tudományos módszerrel a
történeti igazság ábrázolására kell törekednünk, mert csak az igazságnak
van nevelő ereje”. Ezzel a véleménnyel értek teljesen egyet és nem osz-
tom azt a nézetét sem, amely azt hangoztatta, hogy jubileumi évben nem
szerencsés ilyen tárgyú forráskiadványt kiadni. Nem nézhetjük a törté-
netírást és a történeti forráskiadványokat görög tüzes lelkesedés fényénél,
mert mihelyt a görög tűz kialszik, koromsötétség borul a tájra. Nem tar-
tom helyesnek az ilyen ellenvetésekét chronológiailag sem, hiszen a ju-
bileumi kiadványok úgyis késéssel jelennek meg, ami esetleg, mint a je-
len esetben is, kitesz vagy 3 évet.

A kiadványban lévő folyamodványok számos szempontból szolgáltat-
nak érdekes adatokat. A tájékoztatást nagyon megkönnyíti az értékes és

részletes bevezetés: Mivel azonban csak három kérdéscsoporttal foglalkozik, a negyediket a közvetlen hadtörténeti részt, az egyes ütközetek és csaták lefolyására vonatkozó adatok taglalását mellőzi, szükségesnek tartom megjegyezni, hogy erre vonatkozóan is értékes anyagot találunk a folyamodványokban. Különösen sok számú folyamodvány vonatkozik a szabadságharc legnagyobb csatáira, a koroncóra, nagyszombatira, pudmericire, zsibóra, trencsénire és romhányira. Természetesen azt nem várhatjuk, hogy az egyszerű jobbágykatoná a csata lefolyásáról, vagy főbb mozzanatairól tájékoztasson bennünket, de több más kérdésre választ kapunk. Így például, hogy milyen ezred vagy ezredek vettek részt az ütközetben, milyen néven szerepelt a csata a katonák száján, volt-e sok sebesült és fogoly, hogyan estek a kurucok fogságba, hol raboskodtak az elfogottak, milyen súlyos sebeket kaptak és milyen fegyver okozta azt stb.

Egyes olyan ütközetekről is tudomást szerezhethetünk a folyamodványokból, amelyek ezidáig nem voltak ismeretesek, ilyen például a gáborjáni harc. Feltűnnek a különböző várak nevei is, amelyek alatt súlyos harcokat vívtak a kurucok, mint Szatmár, Várad, Kassa, Zólyom, Trencsén, Nyitra stb. Egyes vitézek egyéni hőstetteiket írják le folyamodványukban. Szalay Ferenc palotás hadnagy Szeged, 1704. évi ostroma idején levágott egy Dugalyi Arany Basa nevű rácot és egy forgó tarackot hozott ki a vállán, Nagyszombatnál levágta Heister íródeákját, Zsibónál három kompánia hajdúsággal háromszor vert vissza hét zászlóaljra rácot. Esztergomnál részt vett az akna visszavételében, és akkor súlyosan meg is sebesült. Mojszén László főhadnagy a labancérmű kibéj Dósák kibéji tornyát vette be ostrommal, és Jósika Dániel mellé adott vitézeivel 25 németet fogott el Beszterce alatt. Mindez élénken cáfolja, hogy a folyamodványokból csupán lehangoló képet nyerünk. Mindamellelt nagyon helyes lett volna, ha a közvitézek folyamodványai mellett nagyobb számban veszi fel az összeállító a középső katonai vezetés rétegének, az ezredeseknek és brigadérosoknak a folyamodványait néhány keveset mondó vagy ugyanazt ismétlő instantia helyett. Vannak ugyan ilyen folyamodványok is, mint például Kajdi ezredes folyamodványa, de ezek száma csekély. Pedig lett volna köztük érdekes. Így például Szentmarjai Ferenc ezredes leírja, hogy a terebesi pálos klastromból lőttek a kurucokra, és több katonát meg is sebesítettek, mire „felindulván a gyalogság, ők is erőszakosan rajok mentenek sokaknak javaiban praedát is hántanak“. Rákóczi válaszában leszögezte, „ha comperiáltatni fog, hogy a terebessi Klastromban akkor tájban lévő páterek, vagy egyebek is a haza szabadsága mellett előre föl költ vitézlő rendhez puskáztanak vagy egyéb hostilitást mutattanak, a kár vallott személyek a mirajtok eset annak tulajdonítsák“. Kár, hogy ez az érdekes folyamodvány kimaradt a sorozatból. Hasonlóan be lehetett volna venni az összeállításba néhány más folyamodványt is, mint a kuruc mozgalmakban évtizedekig szerepet játszott

Radics brigadérosét, Varró Mátyásét, aki bátor fellépésével elősegítette Szepesvár elfoglalását és még néhány másat, Turkoly Sámuel Ocskay tisztje volt, midőn az ezredével együtt átpártolt a császáriakhoz. Amikor bűnbocsánathirdető pátenst bocsátottak ki az Ocskay ezredbeliek részére, Turkoly ismét visszatért a kurucokhoz. Mivel ügye nem volt világos, börtönbe vetették, és kiszabadulásáért folyamodott. Több ilyen különböző tárgyú folyamodvánnyal színesebbé lehetett volna tenni az összképet.

Persze a kiadott folyamodványok is a szabadságharc életének számos fontos mozzanatát örökítik meg. Néha a harcok vérzivatarai között idilli képpel is találkozunk. Vajda János csupán a nyeregfőben áthalhozott leánykájával jött át a kuruc táborba és állt be Eszterházy Antal ezredébe. Folyamodványában leánykája eltartására kért 10 forintot a fejedelemtől, amit meg is kapott. Kevésbé idilli dolgokról ír Horcsányi János egri lakos folyamodványában, midőn panaszt emel Muzár francia kapitány ellen, aki feleségét „férfiú ruhában öltöztetvén, az maga sátrában eliktatta és mindezideig is — Istentudgya holl — lappangtattya“.

A bevezetésben jelzett három fő kérdéscsoportra tiszta és világos képet kapunk már a bevezetésből, az egyes folyamodványok pedig részleteiben mutatják be a jobbágykatonák helyzetét, a kuruc hadsereg kialakulásának mozzanatait, valamint a háború áldozatainak sorsát. Igazolják a folyamodványok a szegény legények panaszát némelyik nemesi kapitányuk ellen. „Kapitányuraknak elől kéne menni, de megszokták hátra ő magokat vonni“. A gáborjáni ütközetben Debreczeni Kulcsár István és sok más közvitéz súlyosan megsebesült a harcban, ellenben Ilosvay Imre kapitány „nem csak megsemm állott az ellenség ellen, de maga alább is az ellenség elől megszaladott.“ A tájékozódást nagyon megkönnyítik a folyamodványok elein lévő regesták, amelyek lehetővé teszik, hogy az anyag könnyen áttekinthetővé váljék. Fontos tájékozódási alapot nyújtanak a jegyzetek is, amelyekből számos apró adatot tudunk meg a folyamodványokban szereplő személyekről, az ott leírt eseményekről, bizonyos mértékben azokon túlmutatóan. Ugyanakkor a jegyzetek nem kielégítőek minden tekintetben, mert a szereplő személyek életéről nyújtott tájékoztatás a folyamodvány időpontjával általában megszakad, ami zavarólag hat. Különösen fontos lett volna a szereplők szatmári béke utáni állásfoglalásának bemutatása. Erre legalább röviden utalni kellett volna. Így Kajdi Istvánnál meg lehetett volna említeni, hogy 1711 után hosszú ideig beregi alispán volt. Azoknál, akik a szatmári békét aláírták, ezt a tényt lehetett volna megírni. A jegyzetek így annak ellenére, hogy számos fogódzót nyújtanak a folyamodványokban közöltekhöz, nem tudják teljessé tenni a képet.

Az általános jegyzetek is nagy jelentőségűek. Segítségükkel az olvasó könnyen tájékozódhat a korabeli kifejezésekben és formulákban. Rákóczi kancelláriai és udvari tisztviselőinek jegyzéke pedig megismertet azokkal, akik a folyamodványokat a fejedelem mellett ellenjegyezték. A kancel-

láriai titkárok névsorából azonban kimaradt Krucsay István neve, noha Krucsay nem csak a titkos kancelláriának, hanem később a lengyelországi kuruc emigrációnak is egyik vezető tagja volt. Igen helyeselhető, hogy II. Rákóczi Ferenc tartózkodási és tábor helyeinek névsorát is megtaláljuk az általános jegyzetek között. Ez az eddigi összeállításoknál részletesebb, és a kutatások jelenlegi állását figyelembevéve készült, teljesnek azonban még ez sem mondható. Ennek okát azonban abban kereshetjük, hogy egyes esetekben a források gyérszavúakká válnak, sőt megszakadnak. Így például nem lehet pontosan megállapítani Rákóczi 1704 júliusi bácskai hadjáratának táborhelyeit. Néhány szót kell még szólnom a kötet végére illesztett fényképmásolatokról. Többi forráskiadványaink is élhetnének ezzel az ábrázolási móddal. Idáig nagyon lebecsültük az illusztrációk jelentőségét. Újabban megjelent feldolgozásokban és forráskiadványokban a legkritikább esetben találunk korabeli képet, metszetet avagy iratfacsimilét. Jelen esetben a kötet végére helyezett fényképmásolatok nagyon jó záróakkordot jelentenek és az amúgy is kedvező összbemomást csak még erőteljesebbé teszik.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a „Kuruc vitézek folyamodványai” című forráskiadvány nagy nyeresége történetírásunknak. Nem csak azért, mert új, eddig figyelembe nem vett forráscsoportot találunk benne, hanem azért is, mert jegyzetei és általános jegyzetei részben új anyagot tárnak föl, technikai kivitelezése is jónak mondható. A nagy szorgalommal és komoly apparátussal összeállított munkát haszonnal forgathatjuk.

Gottreich László